

Journal of Children's LITERATURE & LANGUAGE EDUCATION

An Examination of Sacide Fikret Cobanoğlu's Work "Tales from Turkish Mythology I" in Cultural and Mythological Aspects

Vafa SAVAŞKAN*, Seher GÜRLEK**

Abstract. Mythology is a field of study that examines the beliefs of ancient civilizations. It encompasses the narratives developed by different nations regarding the formation of the universe, the origins of humanity, and natural phenomena. Culture, on the other hand, is a concept that includes the shared values, beliefs, traditions, norms, behavioral patterns, language, art, laws, and other social institutions passed down from generation to generation within a society or group. The connection between mythology and culture is both strong and deep. Mythology is one of the key elements that shape a society's cultural identity, values, and beliefs. In this context, the aim of this study is to identify the elements related to Turkish mythology and culture addressed in Sacide Fikret Çobanoğlu's work titled "Turkish Myths and Tales I". Çobanoğlu, who translated the epics compiled by Wilhelm Radloff into Turkish and presented them in the form of tales, included 21 tales in this work. In examining the tales, document analysis, a qualitative research method, was used in line with the research objectives. The research data were analyzed using content analysis techniques. Based on the data obtained from the study, it was observed that the elements identified in "Turkish Myths and Tales I" show certain variations according to the tribes. These variations were interpreted and presented based on general consensus, supported by quotations. The data obtained from the analysis are explained and supported with quotations from the work in the findings section. In the conclusion section, recommendations are provided based on the findings.

Keywords: Turkish mythology, fairy tale, culture, Sacide Fikret Çobanoğlu, Tales from Turkish Mythology I.

How to cite: Savaşkan, V., & Gürlek, S. (2024). Sacide Fikret Çobanoğlu'nun "Türk Mitolojisinden Masallar I" adlı eserinin kültürel ve mitolojik yönden incelenmesi. *Journal of Children's Literature and Language Education*, 7 (2), 181-210.

*^{ID} Artvin Çoruh University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Artvin, Türkiye; vsavaskan@artvin.edu.tr

**^{ID} Arvin Çoruh University, Graduate School of Education, Artvin, Türkiye; sehergurlek74fb@gmail.com

Sacide Fikret obanođlu'nun "Türk Mitolojisinden Masallar I" Adlı Eserinin Kültürel ve Mitolojik Yönden İncelenmesi

Vafa SAVAŞKAN*, Seher GÜRLEK**

Öz. Mitoloji, eski uygarlıkların inanışlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Farklı milletlerin evrenin oluşumu, insanlığın kökeni ve doğa olayları gibi konularda geliştirdikleri anlatıları kapsar. Kültür ise bir toplumun ya da grubun nesilden nesle aktarılan ortak değerlerini, inançlarını, geleneklerini, normlarını, davranış biçimlerini, dilini, sanatını, yasalarını ve diğer toplumsal kurumlarını içeren bir kavramdır. Mitoloji ve kültür arasındaki bağ oldukça güçlü ve derindir. Mitoloji; bir toplumun kültürel kimliğini, değerlerini ve inançlarını şekillendiren önemli unsurlardandır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Sacide Fikret obanođlu'nun kaleme aldığı "Türk Mitolojisinden Masallar I" adlı eserinde temas edilen Türk mitolojisine ve kültürüne dair unsurları tespit etmektir. Wilhelm Radloff'un derlediği destanları Türkiye Türkçesine aktarıp masal türünde bizlere sunan obanođlu, bu eserinde 21 masala yer vermiştir. Masalların incelenmesinde araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma verileri, içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerden hareketle "Türk Mitolojisinden Masallar I" eserinde tespit edilen unsurların boylara göre belli farklılıklar gösterdiği görülmüş; bu farklılıklar genel kabul üzerine yorumlanıp aktarılmış, alıntılarla da desteklenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler, bulgular bölümünde açıklama ve eser içinden yapılan alıntılarla desteklenmiştir. Sonuç bölümünde bulgular doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türk mitolojisi, masal, kültür, Sacide Fikret obanođlu, Türk Mitolojisinden Masallar I.

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Artvin, Türkiye; vsavaskan@artvin.edu.tr

** Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Artvin, Türkiye; sehergurlek74fb@gmail.com

1. Giriş

Kişiliğin şekillenmesinde, bireyin karakter yapısının oluşmasında, aile bireyleri arasında oluşturulan bağların güçlendirilmesinde inançların büyük bir etkisi vardır (Araz, 1996). Bunun yanı sıra toplum içerisinde bireylerin ilişkilerinin düzenlenmesi, sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde de inançlar önemli yer tutar. İlkel insanların bir nevi inançları olarak ele alınan mitoloji, halkın din ihtiyacını manevi yönden doldurduğu için halk hafızasında önemli bir yer tutar (Bastem, 2019). Mitoloji, mit ve ona bağlı halk kültüründe arkaik çağ insanların düşüncelerindeki izler gibi yaşamakla kalmayıp aynı zamanda her bir kültürün içeriğini ve kuruluşunu belirleyen düşünce olayıdır. Aynı etnik-kültürel sisteme dâhil olup aynı etnik-kültürel geleneğin değerlerinin taşıyıcısı olan insanların düşünce ve davranış kalıpları da yine mitolojiyle belirlenir (Beydili, 2004). Kültürün kaynağı olan mitoloji; bilimsel, dinsel ve felsefi düşüncenin de başucunda bulunur. Örneğin, Türk mitolojisinin temelinde Tanrıçılık bulunur. Hem de Tanrıçılıktan eski Türk dini sistemi olarak bahsedilir. Bu bir çelişki değil, din sisteminin mitolojiyle ortak kökenli olmasından ve mitle dinin köklerinin birbirine bağlı olmasından kaynaklanır (Beydili, 2004).

XIX. yy'a kadar mitolojiden bahsedildiğinde Batı dünyası yalnız Yunan Mitolojisini kabul etmekteydi (Alizade, 2013). Fakat edebiyat dünyasında yapılan çalışmalar ilerledikçe diğer dünya halklarının ve özellikle Türk halkının çeşitli mitolojik unsurlara sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türk mitolojisine yönelik araştırmalar, ilk olarak Çin kaynaklarından N. I. Biçurin tarafından alınarak Rusça paylaşılmıştır. Yapılan bu araştırma ışığında W. Radloff, Ç. Velihanov, V. Propp, Y. Pekarski gibi çok sayıda araştırmacı yazar Türk halklarının eski gelenekleri, inançları ve dünya görüşlerine yönelik çalışmaları ortaya koymuşlardır. Bunun yanında Erhat (1996) tarafından mitoloji dünyasını aydınlatmak amacı ile Mitoloji Sözlüğü hazırlanmıştır. Özellikle Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Bahaeddin Ögel ve daha sonra günümüzde bu gruba katılan Fuzuli Bayat'ın inceleme ve araştırmaları, Türk mitolojisi için büyük değer taşıyan çalışmalardır (Gültepe, 2015)

Mitoloji, Beydili'nin ifadelerinden okuduğumuz gibi aynı zamanda önemli bir kültür taşıyıcısıdır. Kültür; tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü (TDK, 2005) olarak tanımlanmaktadır.

"Kültür" tanımının içerisinde var olan "sonraki nesillere iletme kavramı" kültürün tarih ile ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. Kültür, tarihle olan ilişkisinin yanında edebiyat ile de önemli ölçüde ilişki içerisindedir. Geçmiş nesillerin kültürleri dil vasıtasıyla edebî eserlerde yaşamaya devam eder ve bu edebî eserler okundukça toplumların sahip oldukları kültür nesilden nesle aktarılır (Şimşek ve Bulut, 2022). Edebiyatın insanların duygusal, düşünsel ve hayal gücünü geliştirmek gibi önemli işlevleri vardır. Aynı zamanda estetik anlayışlarını

yüceltir ve bireylere bu açılardan derinlik ve incelik kazandırır. Edebiyat, insanların kendi yaşamlarında deneyimleyemeyecekleri çeşitli hayatları tanımalarına olanak verir ve bu sayede ayrıntıları fark etmelerini sağlar. Edebiyat ve edebi türler arasındaki bağ ise edebiyatın yapısal ve içeriksel çeşitliliğini ifade etme yollarını ortaya koyar. Edebi türler; edebiyatın farklı biçimlerini, üsluplarını ve anlatım yollarını sınıflandıran kategorilerdir. Bu sınıflandırma, edebiyatın geniş ve zengin dünyasında eserlerin belirli bir çerçevede değerlendirilmesine olanak tanır. Edebiyat; bu türler aracılığıyla farklı temaları, konuları ve insan deneyimlerini işler. Bu araştırmanın veri kaynağı olan “Türk Mitolojisinden Masallar I”, destan formundan mitolojik yapı korunarak masal formatında yeniden yorumlanıp okura sunulan bir eserdir. Edebî eserlerin mitoloji ve kültür aktarımında kullanılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, Sacide Fikret Çobanoğlu'nun “Türk Mitolojisinden Masallar I” adlı eserinde aktardığı mitolojik ve kültürel öğelerin incelenmesidir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli/ Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada kullanılan doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. İncelenen Dokümanlar

Araştırmanın veri kaynağını Sacide Fikret Çobanoğlu'nun “Türk Mitolojisinden Masallar I” adlı eseri oluşturmaktadır. Eser mitolojik kavramlar, motifler ve kültürel öğeler açısından incelenmiştir. Eser içerisindeki masallar toplamda 21 tanedir. Bu masallar şunlardır: Ay Tolızu Masalı, Puga Deke Masalı, Altın Arık Masalı, Ural Batur Masalı, Alpamış Masalı, Malçı Mergen Masalı, Oğuz Kağan Masalı, Er Töştük Masalı, Köyüzke Masalı, Maaday Kara Masalı, Kara Tığan Han ile Suksağal Han Masalı, Kulatay ile Kulun Tayçı Masalı, Altın Pırkan Masalı, Han Töges Masalı, Ultugan Han Masalı, Kuziykurpes Masalı, Han Mergen Masalı, Tarba Kinşi Masalı, Altın Mergen Masalı, Sugjul Mergen Masalı, Kozın Erkeş Masalı.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesi ve belli kategorilere göre

düzenlenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Çalışmada elde edilen veriler metin içerisinde alıntı yapılarak belirtilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Sacide Fikret Çobanoğlu'nun "Türk Mitolojisinde Masallar I" adlı eseri mitolojik unsurlar, motifler ve kültürel unsurlar adlı üç başlık altında toplanıp incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

3.1. Mitolojik Unsurlar

3.1.1. Gök Tanrı

Göçebe Türklerinin dinî inanış sisteminde gökyüzüne tapınma büyük yer tutardı. Türk mitolojik düşüncesinde gökyüzü, evrensel düzenin bir göstergesi gibi sadece doğanın ve evrenin bir parçası değildir. Burada gökyüzü ve bir bütün olarak sonsuz gökle Tanrı adlarıyla birbirini tamamlıyordu. İnsana can verenin de gökyüzü olduğuna inanılırdı. Gökyüzünün iradesi en üstün sayılmıştır. Türk'ün düşüncesini meşgul eden şey, sadece gökyüzünün derinliği ve maviliğin sonsuzluğuuydu. Bu düşünceye göre sonsuz mavi gökyüzünün, onun üzerinde dolaşan güneşin, ayın ve yıldızların her birinin bir iyisi vardır. Her şeyi o yaratmıştır. Eski Türkler, gökyüzünün her şeyi görüp bildiğine inanmış, Gök Tanrısını dünyanın sahibi bilmiş ve insanlar içinde ortaya çıkan her şeyin gökyüzünün iradesiyle olduğuna inanmıştır (Beydili, 2004).

Köyüzke Masalı'nda Gök Tanrı unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Gök Tanrı'ya dua etmiş: "Ey yüce Gök Tanrı! Ben Közükesiz bir dünyada yaşamak istemiyorum, beni de onun yanına gönder!" demiş. Gök Tanrı, Bayan'ın duasını kabul etmiş. Üçüncü günün akşamında Bayan da uçmağa varmış." (s. 152)

3.1.2. Ülgen

Ülgen, Türk mitolojisinin ve özellikle Altay Türklerinin inanç sisteminin önemli figürlerinden biridir. Ülgen; genellikle iyilik, yaratıcılık ve koruyuculuk özellikleriyle tanınan yüce bir tanrıdır.

Sugjul Mergen Masalı'nda Ülgen unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Saday Han ve karısı Sanji Kö çok uzun yıllardır mutlu evliliklerini sürdürüyorlarmış. Bu mutlu çifti üzen tek şey koskoca dünyada bir evlatlarının olmamasıymış. Saday Han ile Sanji Kö'ye uzun yıllar boyunca sürdürdükleri evliliklerinde çocuk vermeyen Tanrı Bayülgen, birdenbire fikrini değiştirip üç tane çocuğu bir arada verivermiş. Yaşlı karı koca ömürlerinin bu son zamanlarında Tanrı Bayülgen'in kendilerine lütfederek verdiği bu üç çocuğu, yaşları müsait olmadığı için çok zor; ama bir o kadar da sevinerek büyütüyorlarmış." (s. 305-306)

3.1.3. Erlik

Sözlüklerde bazen adına “Yeraltı saltanatının hâkimi” anlamıyla, “Yerlik Ayna”, bazen de “Erlik” olarak rastlanan bu varlık, bir görüşe göre adı ve işlevleri bakımından, Sümer’deki “Yereşkigal” a karşılık gelir. “Erlik” sözü, Sagay efsanelerinde yeraltında bulunan bütün demonik güçlere verilen genel bir addır. Bu şeytani güçlerin liderlerine de Erlik Han adı verilir.

“Kara Nine” denilen kötü ruhlar, “Erlik” in buyruğu altında yaşarlardı. Bu yüzden de Altaylarda, en büyük felaketler ve en ağır hastalıklar onun adına bağlanırdı. Hatta, “Erlik” hakkında düşünen birine hastalık saracağına inanılırdı. İnanışa göre Ölüm Meleği, Cehennem Ruhu, yeraltı saltanati hâkimi “Erlik Han”, yeraltı dünyasındaki ırmağın kenarında, yüksek bir dağın eteğinde, kırk köşeli taş bir evde yaşar. Altayların iplik gibi düşündükleri ruhu da o keserdi. “Erlik’e giden yolda, “Pudak” adında engeller vardır. Şaman, bu engelleri büyük zorluklarla aşabilir. Altaylarda, “Erlik” i temsilen bir put olmadığı gibi onun resmini çizmek de yasaktı.

Erlik, Şorlarda yeraltı dünyasında yaşayan varlıkların lideri sayılırdı. Türk halklarının görüşüne göre şaman, ölünün veya hastanın ruhunu geri getirmek için yeraltı dünyasına gittiğinde, yüzünü “Erlik’e gösterirse ölür. Tuvalara göre “Erlik”, işi gücü insanlara zarar vermek olan bir varlık değildir. Tuva-Kijilerde de yeraltı ölümler saltanatının sahibi sayılan “Erlik”, görünüş itibariyle Kazakların “Albastısı”na benziyor. Kazakların “Albastısı”, çok iri ve uzun göğüslerini omuzları üzerinden arkasına atarak gezen bir yaşlı kadın görünümünde betimlenir. Altay Türklerinde, “Erlik Han” adını taşıyan bu varlık, en kötü ruhlardan sayılmıştır (Beydili, 2004).

Malçı Mergen Masalı’nda Erlik unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

“Malçı Mergen’i iyice sarhoş Edip sarı matarada, otuz yıldır onu içecek kişiyi bekleyen, sonsuz uyku suyunu ona içerim. Bahadır bu suyu içince, sonsuz bir uykuya dalacak ve ruhu yeraltı kağanı Erlik’in esiri olacak. Bir daha hiç kimse onu uyandıramayacak. Bu had bilmezliğinin, bu kendini beğenmişliğinin cezasını, ruhunun Erlik’e esir olmasıyla, eşinden ayrı kalıp, hayatını yaşayamayıp bütün zamanını uyuyarak geçirmekle çekecek, demiş.” (s. 118)

3.1.4. Toymadım/Doymadım

Altayların mitolojik inanışlarında, öbür dünyada var olduğuna inanılan ırmağın adı. İnanışa göre Erlik’in kara demirden yapılmış bir sarayı var. Bu saray, dokuz ırmağın bir noktada kavuşup aktığı “Toybodım” (Doymadım) ırmağının yakınındadır. Bu ırmak, insanların gözyaşlarından oluşmuştur. “Toybodım” ırmağının üzerinde at kılından yapılmış bir köprü bulunur. Erlik saltanatında, ölmüş insanların sayısız, hesapsız canları bulunmaktadır. Bu canların herhangi biri kendi başına bu saltanattan çıkıp gitmek isterse, “Toybodım” ırmağının üzerindeki kıl köprü uçurulur ve suyun içine düşen canlar, tekrar Erlik saltanatının içerisine getirilir. (Beydili, 2004)

Maaday Kara Masalı’nda Toymadım/Doymadım unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Atının kazlarına kulak veren Kögüdey Mergen, bu yaratıklardan başarıyla kurtulmuş ve ilk engeli aşmış. İkinci engel, zehir sarısı bir denizmiş. Bu deniz alt tarafından ölüm ırmağı Doymadım'a bağlanırken; üst tarafından da yeryüzündeki mavi kayalara dayanmış. Meğer Erlik Bey'in kızı, kocası Kara Kula Han'ın ülkesini korumak için bu denizi yaratmış. Kögüdey Mergen balıkçılardan yardım istemiş. Balıkçılar, kötü Kögüdey Mergen'e keşifçi olarak iki kuzgun ve iki saksığan göndermişler." (s. 157)

3.1.5. Kara Kula Han

Özellikle Altay Türkleri mitolojisinde yer alır. Kara Kula Han, genellikle yeraltı dünyasının hükümdarı olarak tasvir edilir ve Kara Han adıyla da anılabilir. O, ölülerin ruhlarını koruyan ve yeraltı dünyasında düzeni sağlayan bir varlık olarak bilinir. Karanlık, güç ve otorite sembolü olarak betimlenir. Bazı kaynaklarda, Kara Kula Han'ın Altay ve diğer Türk efsanelerinde kötü ruhlarla mücadele eden bir kahraman olarak da tanındığı görülür. Diğer kaynaklarda ise Kara Kula Han, daha çok yeraltı dünyasının hükümdarı ve ölüler diyarının yöneticisi olarak tasvir edilir.

Maaday Kara Masalı'nda Kara Kula Han unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, üç bahar üç güz gitmiş... Bir süre sonra halkın ve sürülerin kaybolmasının nedenini anlamış. Kötülük timsali Kara Kula Han, kendisini ve halkını tutsak edip Altay'ı perişan etmek için harekete geçmiş. Bunun haberini alan insanlar çareyi yurtlarını boşaltıp kaçmakta bulmuşlar." (s. 153)

3.1.6. Abraam Moos

Erlik'in kızı, Kara Kula Han'ın evdeşidir. Kötü ruhlarla, kara büyüyle ve aldatıcı kadın figürleriyle ilişkilendirilir. Abraam Moos, kötülük ve kaosun sembolü olarak doğrudan kahramanlarla çatışır ve onları yanıltmaya çalışır.

Maaday Kara Masalı'nda Abraam Moos unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Kara Kula Han'ın evdeşi, yer altı dünyasının efendisi olan Erlik Bey'in yer kızı Abram Moos'muş. Abram Moos, Kara Kula Han'ı karşılamış ve çok bitkin olan kocasının sağlığıyla ilgilenmeye başlamış." (s. 155)

3.1.7. Celbegen

Celbegen Türk mitolojisinde olumsuz ve korkutucu bir varlık olarak önemli bir yere sahiptir. Yeraltı canavarı olarak adlandırılır.

Altın Pırkan Masalı'nda Celbegen unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Han, onlardan tayını bulmalarını istemiş. Şah, kartallar 'Bu tay çok kurnaz herhalde; ama biz onu buluruz.' deyip uzaklara uçmuşlar. Onlar uçup gidince han, yeraltı canavarı Yedi Başlı Celbegen'i çağırmış. Han, Celbegen'den de tayını bulmasını istemiş. Celbegen, onu dikkatle dinledikten sonra 'Ben onları bulurum.' deyip yeniden yeraltına dalmış." (s. 204)

3.1.8. Huu İney

Hakas kahramanlık destanlarında rastlanan mitolojik bir varlık. İnanışa göre, bu merhametsiz ve çok şey bilen hilekâr kadın, acayip bir varlık olup, yeraltında kara suların dibinde yaşar ve epik kahramanlara karşı savaşır. Ancak gelenek taşıyıcılarının gözünde o, sadece kötü özellikleriyle değil, çelişkili doğasıyla da tanımlanan şeytanî bir varlıktır.

Huu İney, önemli derecede değişime uğramış sonraki karakterlerde, demonik kadın çizgileri kazanmıştır. Ancak bütün bunlarla birlikte, en çok ak kurt kılığına girmesi, onun yapısal özelliğini gösterir. Yani, silkinip kurt görünümüne bürünmek, onun kurt kökenli olduğunun göstergesidir. Kurt derisine bürünmek, şüphesiz, motifin özelliğinden değil, destan kahramanının ruhundan doğmaktadır ve bunu motifin kurt başlangıcına yormak sonraki iştir. Gerçekte de motifin bu özelliği onun kurt doğasına işaret ediyor. Kurt doğası ise onun yeraltı dünya saltanatının hâkimi, Ulu Ana motifinin izlerini taşıdığını gösterir. Araştırmalar, onun ilk adlarından birinin "ak kurt kan" veya "ak kurt ana" anlamına gelen, "Huu Püür İney" şeklinde olduğunun kanısındalar.

Altın Arık" destanında O, Alıp Han ulusunun koruyucusudur ve Alıp Han'ın yurduna, "Menim Yurdum" der. Metinden, O'nun ezelden beri bu yerleri koruduğu anlaşılır. Bu özellik, sonraları yurt koruyucusuna çevrilen gizli doğa gücü olan Yer Ana bütünlüğünde de var. Beşiği "Ak Kaya" olan "Huu İney", yurdu acıklı ruhlar olan "Aynalardan" korur. Eski çağlardan beri, çok sayıda Türk boyu ve soyu, dağı ulu atalar saymış, Onu ilk başlangıç bilmiş ve köklerini de Ona bağlamıştır. Onu yurdun koruyucusu bilmiş ve kurban merasimlerini kutsal bildiği bu yerlerde yapmıştır. İnanışa göre, bin türlü bereketin olması, sadece Onun isteğine bağlıdır. Bu anlamda, mitolojik düşüncenin evladı olan "Huu İney" in, dağ ve kayayla olan bağlılığı anlamlıdır. O, dağ ve kayanın ruhudur. Kayanın göze görünmez kapıları sadece onun sesiyle açılır. Kahraman ve onun atını diriltmek için de O, kayanın içine çekilip kaybolmalıdır. (Beydili, 2004)

Altın Arık Masalı'nda Huu İney unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"O çocuğun büyük babası da bir handır, adı da Ay Han'dır. Alp Han'ın babasıdır. Hanlık çocuğa soyundan geliyor. Bu ev de alp Han'ın evidir. İşte bundan dolayı kutsal Huu İney, bu oturduğum evi yani Alp Han'ın evini koruyup kollamaktadır, senin bundan haberin var mı, demiş." (s. 57)

3.2. Motifler

3.2.1. Işık Motifi

Türk kültüründe ışık motifi, kutsallık, aydınlanma, bilgelik ve ilahi gücün sembolü olarak önemli bir yer tutar. Işık, genellikle Tanrı'nın ve kutsal varlıkların bir tezahürü olarak görülür ve manevi aydınlanmayı, ruhsal temizliği ifade eder.

Oğuz Kağan Masalı'nda ışık motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Gel zaman git zaman aradan yıllar geçmiş. Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan, bir kutsal kayın altında, Gök Tanrı'ya yalvarmakta imiş. O dua ederken gece olmuş, her yeri karanlık basmış. Birdenbire gökyüzünden, bu karanlığı aydınlatan güçlü bir ışık, bir gök ışık inmeye başlamış. Oğuz Kağan şaşkınlık içinde güneşten ve aydan daha parlak olan bu ışığa doğru yürümüş. Işığın içinde, çok güzel bir kız görmüş." (s. 121)

3.2.2. Ağaç Motifi

Ağaç, hayatın kaynağını, doğurganlığı, yeniden doğuşu ve evrenin kozmik düzenini simgeler. Özellikle "Hayat Ağacı" (Dünya Ağacı) kavramı, evrenin merkezini ve tüm varlık aleminin bağlayıcı unsurunu temsil eder.

Oğuz Kağan Masalı'nda ağaç motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitmiş. Önünde bir göl, gölün ortasında da bir ağaç görmüş. Bu ağacın kovuğunda, yalnız başına bir kız oturuyormuş bu kız da çok güzel bir kızmış." (s. 122)

3.2.3. Kadın Motifi

Ana, koruyucu, bilge, rehber, güzellik, zarafet, güç, cesaret, sadakat ve sevginin sembolü olarak geniş bir yelpazede yer alır. Mitolojik ve tarihi anlatılarda, edebi eserlerde ve günlük yaşam pratiklerinde kadın; kutsal anneliği, estetik değerleri, toplumsal bilgelik, koruyuculuk ve cesaret gibi nitelikleriyle merkezi bir konuma sahiptir.

Han Mergen Masalı'ndan verilen örnekte kadın -Han Arıg- rehber olma özelliğiyle öne çıkmıştır.

Han Mergen Masalı'nda kadın motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Han Mökö evine gidip karısı Han Arıg'a olanı biteni anlatmış. Eniştesinin peşinden gitmesinin doğru olup olmayacağını sormuş. Karısı onu cevaplamış, 'Git, git! Ama atınla gökyüzünde giderken sadece Kızıl Al Don At'ın nal izlerinin üzerinden geç, atın başka hiçbir yere ayak basmasın.'" deyince Han Mökö hemen hazırlıklarını yapıp Han Mergen'in peşinden yola koyulmuş." (s. 267-268)

3.2.4. At Motifi

At motifi, kuvvet, kahramanlık, özgürlük ve sadakatin sembolü olarak önemli bir yere sahiptir. At, hem günlük yaşamda hem de mitolojik ve destansı anlatılarda büyük bir öneme sahiptir ve Türklerin göçebe yaşam tarzının vazgeçilmez bir parçasıdır. At, yalnızca bir binek hayvanı değil, aynı zamanda bir yoldaş, savaşta bir dost ve sosyal statünün bir göstergesidir.

Köyüzke Masalı'nda at motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Közüyke, Kıraç Ata'ya "Adımı veren Kıraç Ata, can yoldaşım. Söyle bakalım, benim kendime ait bir atım var mı?" diye sormuş. Kıraç Ata ona cevap vermiş 'Doğduğun gün seninle birlikte doğan Argımak adlı bir atın var. Ak Dağ'ın kırında, tam sekiz yıldır seni bekler. Eğer atı

tutabilirsen sana çok iyi bir arkadaş olacaktır.” demiş. Közüyke, Kıraç Ata'nın yanından sevinerek ayrılmış. Ak Dağ'ın kırına varmış, atı Argımak orada otlamaktaymış. Köyüzke, atı görünce arkasından yavaşça yaklaşmaya başlamış. Bahadır, tam atın boynuna kemendini atacakken at, ona dönüp: ‘Sen de kimsin bahadır? ’Közüyke, atın dile gelişi karşısında şaşırılmış; ama kendini toparlaması fazla uzun sürmemiş: ‘Ak Kağan ve Erke Tana'nın oğlu Közüyke’dir benim adım.” deyince at, ‘Biz seninle aynı gün doğduk. Ben zaten senin atınım. Kemendini atıp boynumu incitme!” demiş.” (s. 146)

3.2.4.1 Tulpar

Tulpar, Türk destanlarında kahramanların sadık yoldaşı, göksel bağlantılı ve kutsal özelliklere sahip bir kanatlı attır. Eserdeki her atın olağanüstü özellikleri yoktur. Bildiğimiz bozkır atıdır. Bazıları ise olağanüstü özelliklerle donanmıştır.

Han Mergen Masalı'nda Tulpar motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Han Mergen, Han Mök'öyü evinin kapısı önünde bırakıp yola çıkarken Kızıl Al Don At'ına altın kamçını vurmuş. Kamçının sırtına değmesiyle tulpar atın iki yanından, iki kocaman bembeyaz kanat çıkıp açılıvermiş. Han Mergen ile güzel atı, birlikte gökyüzüne yükselmişler.” (s. 268)

3.2.5. Kurt Motifi

Kurt, Türk mitolojisinde ve halk inançlarında önemli bir yer tutar. Güç, özgürlük, rehberlik ve kurtuluş simgesi olarak kabul edilir. Kurt, aynı zamanda Türk milletinin köken mitlerinde de önemli bir rol oynar.

Oğuz Kağan Masalı'nda kurt motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Tan ağarırken Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girmiş. O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli koskocaman bir erkek kurt çıkmış. Oğuz Kağan uyanmış, çadırından dışarıya çıkmış görmüş ki askerlerin önünde gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt yürüyor ve kurdun ardı sıra ordu geliyor. Şaşkın şaşkın ne olduğunu anlamaya çalışmış. Hemen atını atlamış, maiyetiyle birlikte yola çıkmış. Hep birlikte kurdu takip etmeye başlamışlar.” (s. 124)

3.2.6. Geyik Motifi

Geyik motifleri, Türk kültüründe doğa ile insan arasındaki derin bağları, kutsallığı, rehberliği ve doğanın gücünü yansıtır.

Köyüzke Masalı'nda geyik motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Günlerden bir gün iki kağan ava çıkmışlar. İki gün boyunca avlanmaya çalışmışlar; ama hiçbir av hayvanına rastlamamışlar. Bir aralık Ak Kağan, kara kayanın arkasında bir maral görmüş. Okun hedefleyip yayını germiş tam atacakken maral dile gelmiş ve “Avlanacak bir şey bulamayarak hiddetlenip etimle, karnını mı doyuracaksın? Ben hamileyim, az bir zaman sonra doğum yapacağım. Senin karın Erke Tana Hatun, aynı benim gibi ayı, günü yaklaşmış. Nazlı oğlunu doğurmayı bekliyor.” demiş bunun üzerine kağan, okunu indirmiş. Süratle

geriye dönüp karısının yanına, bir an önce ulaşabilmek için dörtnala altını sürmeye başlamış." (s. 142)

3.2.7. Kuş Motifi

Özgürlüğü, ruhaniyet, haberleşme ve koruyuculuğu simgeler. Mitolojik anlatılarda ve halk hikayelerinde kuşlar; tanrısal mesajları ileten, koruyucu rol üstlenen ve bazen de kaderi belirleyen varlıklar olarak yer alır. Kutsal kabul edilen kuş türleri, toplumun inanç ve ritüellerinde önemli bir yer tutar. Kuşlar, aynı zamanda iyi ve kötü alametler olarak görülür ve yaşamın çeşitli alanlarında derin sembolik anlamlara sahiptir. Bu nedenle kuşlar, Türk kültüründe hem günlük yaşamda hem de mitolojik ve dini anlatılarda merkezi bir motif olarak karşımıza çıkar.

3.2.7.1. Huma Kuşu

Şans, talih, yücelik ve mutluluğun sembolü olan mitolojik bir kuştur. Edebiyat ve sanat eserlerinde yüksek ideallerin, erişilmez yüceliklerin ve manevi olgunluğun simgesi olarak sıkça yer alır. Halk inançlarında ise yere asla inmeyen ve göklerde yaşayan bu kuş, insanlara huzur ve mutluluk getirdiğine inanılan kutsal bir varlık olarak görülür.

Ural Batur Masalı'nda Huma kuşu motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Gel zaman git zaman, bir gün ormanda bir Huma kuşu yakalamışlar. Tam kuşu akşam yemeği için hazırlayacaklarmış ki Huma kuşu dile gelivermiş "Durun! Beni yiyemezsiniz; çünkü annem olan güneş, bana bengisu içirdi. Ben Samral adlı padişahın, Humay adlı kızıyım. Eğer beni bırakırsanız ben de size bengisuyun yerini söylerim." demiş." (s. 86)

3.2.7.2. Bürküt

Çoğunlukla "kartal" veya "doğan" gibi güçlü ve yırtıcı kuşları ifade eden bürküt, yüksekleri ve gökleri temsil ederek ululuk ve kudret simgesi olarak karşımıza çıkar. Türk destanlarında sıklıkla kahramanların yol göstericisi veya koruyucusu olarak rol alır. Bu kuşlar, destan kahramanlarına güçlü sezgileriyle yardımlar eder, onları tehlikelerden korur ve bazen de ilahi mesajlar iletmekte aracı olurlar. Aynı zamanda Bürküt, gökyüzüyle olan bağlantısından dolayı ruhların göçü ve doğa üstü güçlerle olan ilişkilerle de özdeşleştirilir.

Kuziykurpes Masalı'nda Bürküt motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Karabay uçurumun dibine düşmüş, her yanı kanlar içinde kalmış, yerde acı içinde kıvrılırken Bürküt kuşu kılığındaki dev onun yanına gelerek "İşte, en sonunda senden öcümü aldım, şimdi kardeşimi öldürmek nasılmış gördün. Senden öcümü aldım Karabay!" demiş. Karabay sinirle bir hamle etmiş ve Bürküt kuşu kılığındaki devi boynundan yakalamış. "Senin kardeşin sebepsiz yere bizi öldürmek istedi sen de sebepsiz yere benim kanıma girdin bir de buna öç almak diyorsun. Neden? Bu düşmanlıklar neden? Öyleyse sen de bu dünyada yalnız kalma seni de yanımda götüreyim de bari benim oğulcuğum Kuziykurpes'e zarar

veremeyesin!" demiş ve Bürküt kuşu kılığındaki devin boynunu koparmış, artık hiç gücü kalmayan Karabay sessizce uçmağa varmış." (s. 249)

3.2.8. Ejderha Motifi

Gücü, bilgeliği ve koruyuculuğu simgeleyen önemli bir sembol olarak karşımıza çıkar. Ejderhalar, doğa güçlerini dengeleyen veya kahramanların karşısında büyük bir sınava temsil eden varlıklar olarak çeşitli şekillerde tasvir edilirler.

Ural Batur Masalı'nda ejderha motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Gele gele dokuz başlı bir ejderhanın koruduğu demir bir kaleye gelmişler. Bu dokuz başlı ejderha; Zerkum'un, Ural'a, Kahkaha Padişah'ın sırrını söylediğini duyup hemen padişaha gelerek oğlunun yaptığı hatayı haber veren ejderhaymış. Zerkum; ejderhaya, anahtarını getirmesini söylemiş. Ejderha, güzel bir kız tonuna girerek Ural'ın yanına gitmiş, onun elini sıkmak istemiş. Ural, güzel kız kılığına girmiş hain ejderhanın elini öyle bir sıkmış ki ejderha elinin acısından kız kıvrılmaya başlamış." (s. 88)

3.2.9. Av Motifi

Türk destanlarında ava çıkma motifi, toplumsal hayat ve kahramanlık tasvirlerinin önemli bir parçasıdır. Ava çıkma sahneleri, kahramanların fiziksel becerilerini, cesaretlerini ve doğayla olan bağlarını gösterir. Bu motif, toplumun yaşayış tarzını ve değerlerini yansıtmak üzere sıkça kullanılır.

Altın Pırkan Masalı'nda av motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Eee hanımım, gözden irak olan gönülden de irak olurmuş. Yıllardır sağlığım nedeniyle yatağa bağlı kaldım. Halkımla yeterince ilgilenemedim, bu nedenle onlar da beni unutmuş görünüyorlar, artık onlarla yeniden ilgilenmeye başlamam ve yeniden ava çıkmam lazım." demiş. Ardından yaban ve kuş avına gitmiş. Yüksek dağların tepesinde yaban, büyük deniz kenarında kuş avlamış. Yabanın karasını vurmuş, kuşların semizini avlamış. Yaban ve kuşları yüklenerek yurduna dönmüş. Halkının arasından geçerken avladıklarını onlara dağıtmış." (s. 200)

3.2.10. Uyku Motifi

Uyku motifi, sadece fiziksel dinlenme değil; aynı zamanda ruhsal yenilenme, bilinçaltıyla bağlantı ve önemli dönüşümlerin yaşandığı bir bilinç durumu olarak büyük bir anlama sahiptir. Mitolojik ve edebi anlatılarda kahramanların kaderini değiştiren veya önemli vizyonlar görmelerine olanak tanıyan uyku, rüyalar aracılığıyla gelecek hakkında ipuçları veren ve kişisel yaşamda derin içgörüler sunan bir süreç olarak kabul edilir. Bu motif, Türk kültüründe bireylerin ve toplumun genel yaşam döngüsü içinde merkezi bir yere sahiptir.

Altın Arık Masalı'nda uyku motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yiğidin bu sözleri üzerine Altın Arık da atına atlayıp geri dönmüş. Hulatay'ı etrafta göremeyince atının eyerini çıkartıp hayvanı otlaması için serbest bıraktıktan sonra bir ağacın altına yatmış ve uyuyup biraz dinlenmek üzere gözlerini kapatmış. Onun bu uykusu en az dokuz gün süren bir uykuymuş. Eski Türkler bu uykuya "Dokuz Oğuz Uykusu" adını verirmiş. Altın Arık yaşadıklarının yorgunluğu içinde bu derin Dokuz Oğuz Uykusu'na dalmış." (s. 65)

3.2.11. Rüya Motifi

Rüya motifi, insanın bilinçaltına, geleceğe dair işaretlere ve manevi dünyaya açılan bir kapı olarak önemli bir yere sahiptir. Rüyalar, sadece kişisel deneyimler değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamlar yüklenmiş semboller olarak da değerlendirilir.

Alpamış Masalı'nda rüya motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"O gece Allah tarafından Alpamış düşünde, Hazreti Peygamber'i görmüş. Hazreti Peygamber ona, yüce Allah'ın, Berçinay'ı kendisine kısmet ettiğini söylemiş. Alpamış, gecenin yarısında, Allah tarafından kendisine sunulan bu rüyayı göredursun diğer tarafta kadife çadırında uyuyan Berçinay da bir rüya görmüş. Sabahleyin rüyasını yardımcısı Suksuray'a anlatmış. Suksuray rüyayı Alpamış'ın gelecek olmasına yorduğunda Berçinay çok sevinmiş." (s. 101)

3.2.12. Formulistik Sayı Motifi

3.2.12.1. Üç

Türk mitolojisinde ve halk inançlarında gücü, tamamlanmışlığı ve kutsallığı temsil eder. Üç dev, üç koruyucu ruh, üç günlük yolculuk gibi motifler yaygındır.

Puga Deke Masalı'nda üç motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Bak ablacığım, ben senin bana söylediği sözleri tutup üç deniz dolusu halkı, üç deniz dolusu davarı, at sürülerini saydım. Ortaya çıkan rakam beni dehşete düşürdü. Bu üç deniz dolusu halkı, üç deniz dolusu davarı ve at sürülerini ben edinmiş olamam, bunları edinen mutlaka babamdır." (s. 42)

3.2.12.2. Yedi

Yedi, kutsallık ve bütünlük simgesidir. Yedi kat gök, yedi iklim, yedi dağ gibi anlatılar mevcuttur.

Kara Tığan Han ile Suksağal Han Masalı'nda yedi motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yedi gökyüzü ülkesini, yedi günde aşp Altay Dağı'na gelmişler." (s. 172)

3.2.12.3. Dokuz

Dokuz, tamlık ve çokluk ifadesidir. Dokuz oğlu olmak, dokuz kat yer ve dokuz kat gök gibi kavramlar yaygındır.

Tarba Kinşi Masalı'nda dokuz motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Tarba Kinşi, yiğitlerini tatlı yiyecekler ve sert kırmızlarla ağırdayıp toy yapmış. Tüsemir Arıg ile evlenmiş. Dokuz gün, dokuz gece boyunca eğlenmişler.” (s. 286)

3.2.12.4. Kırk

Kırk, olgunluk, kemale erişme ve manevi güç simgesidir. Kırk gün, kırk gece gibi ifadeler önemli dönüşüm süreçlerini anlatır.

Puga Deke Masalı'nda kırk motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Kırk oktan, kırk saptan, yakası karpuz kabuğundan, düğmesi turptan, Tulpar atlar yarışmış, taylara karışmış, onlar ermiş muradına, biz çikalım kerevetine." (s. 54)

3.2.13. Doğa Motifi

İnsanın tabiatla olan derin ilişkisini, saygısını ve ondan aldığı ilhamı simgeler. Şamanizm etkisiyle başlayan bu motif, mitoloji, halk edebiyatı, geleneksel yaşam, sanat ve el sanatları gibi birçok alanda kendine yer bulur. Doğanın kutsallığı, korunması ve ona duyulan hayranlık, Türk kültüründe doğa motifinin merkezini oluşturur. Bu nedenle doğa, kültürel ve manevi değerlerin önemli bir taşıyıcısı olarak büyük bir anlam taşır.

Maaday Kara Masalı'nda doğa motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Altay Dağları'nın tepesinde Maaday Kara adında bir Han yaşarmış. Maaday Kara, Altay sunduğu nimetlerle ömrü boyunca rahat bir yaşam sürmüş. Ay altında yaylanan Ala Dağ'a "ata" demiş, güneş altında uzanan alacakaranlık ormana "ana" demiş, otağa hayvanları salıp ağaçlık yere halkını yerleştirmiş. Halkı çoğalmış, hayvanları artmış." (s. 153)

3.2.14. Su Motifi

Su motifleri, doğurganlık, temizlik, arınma, yaşam ve ölüm gibi birçok temayı içerir ve çeşitli şekillerde kültürel anlatılar, dini ritüeller, mitolojiler ve edebi eserlerde kendine yer bulur.

Ural Batur Masalı'nda su motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yenbirzi Ata; düşünüp taşınmış ve oğullarına ölümün yaşayan her canlı için dolayısıyla insanlar için var olduğunu, insanların ancak çoğalarak ebediliklerini sağladıklarını, ölümsüzlüğe ulaşmanın tek yolunun, Katil Padişah'ın yurdundaki bengisuya ulaşmak olduğunu söylemiş" (s. 86)

3.2.15. Bitki Motifi

Kutsallık, hayat, bereket, şifa gibi sembollerle yüklüdür. Özellikle şifa özelliğiyle karşımıza çıkar.

Han Mergen Masalı'nda bitki motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Kara Nenşil ağlayarak “Kızımı iyi niyetli insanlara tabii veririm; ama siz benim kocam Batırbulat Han'ı erkenden uçmağa vardırınız. Şimdi benim kızımı vermem için bir şartım var, eğer kocamı canlandırırırsanız kızımı Han Mergen'e veririm.” demiş. Han Mökö

kendilerini savunmak adına konuşmaya başlamış: "Kocan Batırbulat Han'ı erkenden uçmağa biz vardırtmadık. Yere hızlı düşünce başını taşa vurdu, o nedenle uçmağa vardı. Ama madem onu diriltmemizi istiyorsunuz, peki..." demiş. Han Mökö, cebinden Kaf Dağı'nın üç yapraklı yoncasının orta yerinden alınmış, küçük, beyaz bir tanecik çıkarıp onu ufalamış. Ufalanmış taneciği, Batırbulat Han'ın üzerine dökmüş. Bir süre sonra Batırbulat Han'ın damarlarında yeniden kan akmaya başladığı ve kemiklerinin hareketlendiği görülmüş." (s. 269)

3.2.16. Dağ Motifi

Dağ motifleri, Türk kültüründe hayatın zorluklarını ve güzelliklerini, kutsallığı ve manevi arayışları, güç ve korumayı temsil eder. Dağlar; manevi yolculukların, zorlu mücadelenin ve nihai zaferin önemli bir parçasıdır.

Han Mergen Masalı'nda dağ motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Uzun bir yolculuktan sonra nal izlerinin tükendiğini görmüşler. Burada gökyüzünden aşağı bakan Han Mökö, bir dağ yamacında iki bahadırın vuruşmakta olduğunu görmüş. Kanatlı atını o dağ yamacına konduran yiğit, vuruşan bahadırların Han Mergen ile Batırbulat Han olduklarını fark etmiş." (s. 268)

3.2.16.1. Altın Dağ

Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde kutsal dağ'dır. Altay Dağları'nın simgeselleşmiş biçimidir. Gökyüzünde bulunur. Türk yurdunun ve devletinin enginliğini göz alıcılığını temsil eder.

Ay Toluzı Masalı'nda Altın Dağ motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yavrum, beni neden bırakıp gidiyorsun? Olanlardan hiçbir şey anlamadım. Ama sen gerçekten bizden ayrılmak, buralardan gitmek istiyorsan benim karayağız savaş atıma bin. O at şimdi Altın Dağ'da, ben onu sana getireyim. Ancak o ata binersen için rahat eder. Yalnız biraz sakinleş, böyle bağırma, benim güzel oğlum. 'dedikten sonra yaşlı Türkiz Han, dışarı çıkmış, bir ıslık çalmış." (s. 14)

3.2.17. Kutup Yıldızı Motifi

Yön bulma, rehberlik, güven ve istikrarın sembolü olarak çok önemli bir yer tutar. Hem fiziksel hem de manevi bir rehber olarak görülmüştür. Kutup Yıldızı, insanların yolunu aydınlatan, onlara güven veren ve kararlılık sembolü olan bir unsurdur.

Uzay ile ilgili, kozmolojik düşünce düzeninin, temel noktasını meydana getirirdi. "Göğün direği", "kapısı" hep kutup yıldızından geçerdi. Bütün gezegenler de Kutup Yıldızı'nın etrafında dönerdi. Ona göre bu düzenin bozulması demek, dünya ve kainatın sonu demektir (Ögel, 1971).

Maaday Kara Masalı'nda Kutup Yıldızı motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Eski bir Altay inanışına göre kahramanımız Kögüdey Mergen hâlâ yaşamaktadır fakat insanların arasında değil; gökyüzünde! Birbirine eş, yedi Kögüdey Mergen; kuzey yarımkürede Kutup Yıldızı'nı bulmaya yararlar, 'Yedi Kağan' yıldızı adıyla anılan bu yıldızlar Büyükkayı takımyıldızıdır. Altın Küskü; Küçükayı denilen takımyıldızının en ucunda bulunan, kuzeyi belirleyen durağan yıldız, Demirkazık yani Kutup Yıldızıdır." (s. 166)

3.2.18. Hızır/Pir/Bilge Motifi

Bilgi, deneyim, bilgelik, adalet ve liderlik gibi değerlerle özdeşleşen önemli bir figürü temsil eder. Bilge kişiler, topluma yön veren, doğruyu yanlıştan ayıran ve bilgeliğiyle toplumu aydınlatan karakterlerdir.

Alpamış Masalı'nda Hızır/Pir/Bilge motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Bayböri, Şahmerdan Pir'in bahçesine gidip dilek dilemelerini önermiş. Oraya giderek dileklerini dileyip kırk gece gecelemişler. Kırk günün sonunda, Şahmerdan Pir'in sesi duyulmuş "Allah tarafından Bayböri'ye biri kız, biri oğul olmak kaydıyla ikiz çocuklar; Baysarı'ya da kız çocuk verildi. Çocukların doğumundan sonra gelip isimlerini ben koyacağım." (s. 95)

3.2.19. Ok ve Yay Motifi

Türklerin yaşam tarzı, savaş sanatları ve sembolik anlamlarıyla yakından ilişkilidir. Ok ve yay, sadece birer silah olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzen, güç ve kültürel kimlik unsurları olarak da önemli bir yere sahiptir. Yay Türklerde bir hakimiyet sembolü idi. Oğuz Kağan destanındaki altın yay, gökyüzünü baştan başa kaplıyordu. Burada yay, bir devletin değil; daha çok gökyüzünün bir sembolü halinde idi.

Ok, bir elçilik sembolü idi. Bir yere giden elçiler, sembol olarak ellerinde, kendi hükümdarlarının oklarını taşırlardı (Ögel, 1971).

Oğuz Kağan Masalı'nda ok ve yay motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Oğuz Kağan, büyük ve küçük oğullarını yanına çağırılmış, onlara: "Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için artık cesaretim yoktur. Büyük Oğullarım: Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin. Küçük Oğullarım: Gök, Dağ ve deniz sizler de batı tarafına gidin!" deyip oğullarını ava göndermiş. Çocuklar, babalarının dediği gibi üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gitmişler. Gün, Ay ve Yıldız çok av ve çok kuş avladıktan sonra yolda bir altın yay bulmuşlar, onu alıp geri gelmişler. Oğuz Kağan'ın huzuruna çıkıp buldukları yayı babalarına vermişler. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş, yayı üçe bölerek çocuklarına verip demiş ki: "Ey büyük oğullarım, yay sizlerin olsun bu yay gibi oklarınızı göğe kadar atın. Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok bulmuşlar, geri gelip okları babalarına vermişler. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş, okları üleştirilmiş ve demiş ki: "Ey küçük oğullarım, oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun, fırlayın durmayın!" (s. 127)

3.2.20. Sihir / Büyü Motifi

Doğal ve doğaüstü güçlerin, gizemli ritüellerin ve manevi uygulamaların bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Hem koruyucu hem de zararlı yönleriyle var olan, toplumsal inançlar ve ritüellerle iç içe geçmiş önemli bir temadır.

Ay Toluzı Masalı'nda sihir / büyü motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"O, böyle dalgın dalgın düşünürken yaşlı kadın yerinden kalkıp oğlancığın yanına gelmiş. Onu omuzlarından tutup sarsmış. Oğlancık bir anda, altın saplı bir kamçıya dönüşmüş. Yaşlı kadın, kamçıyı alıp bir sandığın içine saklamış. Dışarı çıkmış, oğlancığın alaca at direğine bağladığı atna doğru tükürmüş. At, o anda bir tutam ot olup yere düşmüş." (s. 16)

3.2.21. Çocuksuzluk Motifi

Çocuksuzluk motifi, genellikle bir ailenin ya da kişinin çocuk sahibi olamamasından kaynaklanan sorunları ve bu durumun çözülmesi için yapılan çabaları anlatır. Bu motif, aile ve toplumsal devamlılık, manevi değerler ve kültürel adetler açısından derin anlamlar taşır.

Altın Pırkan Masalı'nda çocuksuzluk motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Kadın eti kızartıp Kara Han'ı doyurmuş. Sonra kocasına dönüp "Ah! Koca ihtiyar, bizim soyumuz nasıl yürüyecek? Bir tane bile çocuğumuz yok. Tanrı vermezse nereden çocuk alacağız? Bizim malımız, mülkümüz ne olacak? Öldüğümüzde, bu mal bu mülk kimlere kalacak?" demiş. İhtiyar Kara Han, karısına hiç cevap vermemiş. Ay karısı atna tekrar binmiş. Yeniden ava çıkmış. Avlanmış..." (s. 200)

3.2.22. Ad Koyma Motifi

Türk kültüründe ad koyma motifi, bireyin toplumsal kimliğinin ve manevi yolculuğunun başlangıcını temsil eder. İsim verme ritüeli, kişinin hem ailevi hem de kültürel köklerine bağlanmasını sağlar. Bu motif, adın kişilik üzerindeki önemi ve geleceği şekillendirme gücü gibi derin anlamlar taşır.

Er Töştük Masalı'nda ad koyma motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Ak sakallı bir yaşlı gelip 'Başı, baş etini yiyen büyükler; başı, adı konacak çocuk yesin. Döş, döşü yiyen beyler; döşü, adı konacak çocuk yesin! Bu oğlanın ismini ben vereyim, yaşını Gök Tanrı versin, adı Er Töştük olsun.'" (s. 129)

3.2.23. Demir Motifi

Türk kültüründe demir motifi, sadece fiziksel bir madde olmanın ötesinde, gücü, korumayı, kutsallığı ve dönüştürücü gücü simgeler. Tarih boyunca Türklerin yaşamında demirin bu çok boyutlu anlamları ve önemi, kültürel kimliklerinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Kara Tığan Han ile Suksağal Han Masalı'nda demir motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Bildiğim tek bir şey var; geçmişte, yaşlılardan, yedi gökyüzü ülkesinin ardında, göğe kadar yükselen bir Demir Dağ olduğunu, bu Demir Dağ üzerinde, dokuz dallı demir bir karaçam

ağacının bulunduğunu, karaçam ağacının tam dibinde de insanları hayata döndüren altı dallı ak otun bittiğini duymuştum.” (s. 171)

3.2.24. Şaman / Kam Motifi

Türk kültüründe şaman motifi, doğa ile uyum içinde yaşayan, ona hükmedebilen ve aynı zamanda toplulukların ruhani lideri olan kişilerin temsilidir. Şamanlar, hem manevi dünya ile iletişim kurabilen rehberler hem de fiziksel dünyada sağlık ve denge sağlayıcılar olarak kabul edilir.

Maaday Kara Masalı’nda şaman/kam motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Kara Kula Han, ruhunun Kögüdey Mergen tarafından ele geçirildiğini bilmeden hasta olmuş, yatak döşek yatıyormuş. Ama kötü kalpli evdeşi ne olduğunu anlamış; o zamanlarda ruhlarla iletişime geçerek hastaları iyileştiren bazı insanlar varmış. Bunlara şaman derlermiş. Şamanların hastaları iyileştirmek için yaptıkları törenlere de kamlanmak adı verilmiş. Kara Kula Han’ın evdeşi, o devrin en ünlü şamanı Şaman Tordoor’u yer altından çağırarak şaman töreni yaptırmak ve Kara Kula Han’ı iyileştirmek için onu kamlatmak istemiş.” (s. 160)

3.2.25. Ocak ve Ateş Motifi

Ocak motifi, genellikle evin, ailenin ve yuvanın merkezi olarak kabul edilir. Aynı zamanda sıcaklık, birlik, güvenlik ve devamlılık anlamlarını da taşır.

Ateş motifi, sadece günlük yaşamın bir parçası olmanın ötesinde, kutsallık, arınma, koruma ve hayatın devamlılığı ile derin anlamlar taşıyan bir semboldür. Ateş hem fiziksel hem de manevi dünyada önemli bir yer tutar ve Türk halkı için çeşitli ritüellerle onurlandırılmıştır.

Kozın Erkeş Masalı’nda ocak ve ateş motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Ak Bökö adında fakir bir ihtiyar, karısı Ak Baş ile on denizin kavşağında, huzur içinde yaşıyormuş. Hiç çocukları olmayan iki yaşlı, artık ecellerini bekliyorlarmış. Ak Bökö bir sabah uyandığında, karısı Ak Baş’ın kucığında bir bebekle yatağında oturuyor görmüş. Gözlerine inanmamış. Kadın sevinç içinde haykırmış: ‘Ak Bökö, Ak Bökö! İşte sonunda istediğimiz oldu. Gök Tanrı bize bir oğul verdi.’ Yaşlı Ak Bökö kulaklarına inanmamış. Yirmilik delikanlı gibi sevinçle koşup keçe içinde sarılı olan balasını öpmüş. Okunu, yayını alıp karısına dönmüş, ‘Çok mutluyum, artık ocağımız sönmeyecek, ateşin üzerine asılan yemek kazanımız soğumayacak, yemeğimiz kaynayacak...’ (s. 330-331)

3.2.26. Ton/Don Değişirme

Türk kültüründe don değiştirme motifi, değişimin, dönüşümün ve farklı koşullara uyum sağlama yeteneğinin simgesi olarak karşımıza çıkar. Mitolojik ve edebi anlatılarda bu motif, kahramanların veya diğer önemli figürlerin karşılaştıkları zorlukları aşmalarında kritik bir rol oynar. Don değiştirme, aynı zamanda Türk kültürünün zengin ve derin manevi dünyasını ve insan-doğa-ruh arasındaki karmaşık ilişkiyi de yansıtır.

Puga Deke Masalı’nda ton/don motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Yiğidimiz en sonunda gideceği yere ulaşmış; atına 'Burada beni bekle. 'deyip ablasının dediği üzere hemen bir sinek tonuna girmiş. Camın önüne konmuş. Orada toplanmış olan insanlardan sadece biri Puga Deke'nin varlığını sezinlemiş." (s. 44)

3.2.27. Renk Motifleri

3.2.27.1. Ak

Fiziksel ve ruhsal saflığı, iyiliği, temizlik ve masumiyeti, doğruluğu ve kutsallığı içeren bu renk, toplumun birçok farklı alanında kendisine geniş bir yer bulur.

Altın Mergen Masalı'nda ak motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Bahadırımız Altın Mergen, karısı Hanbegüm ile Beyaz Deniz'in kıyısında, dağın yamacına kurulmuş beyaz evde yaşıyormuş. Az sayıda insanı, az sayıda hayvanı varmış. Günlerden bir gün Altın Mergen, Beyaz Mavi At'ına atlamış. Yaban ve kuş vurmak için yola düşmüş." (s. 291)

3.2.27.2. Kara

Genellikle kötülük, otorite, güç, hüznün, yas ve bilinmezlik gibi çeşitli kavramlarla ilişkilendirilir.

Han Tögös Masalı'nda kara motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Gide gide yalnızca atların geçebileceği bir tepeye varmış. Han tepeye tırmanıp etrafına bakınmış. Burada kara bir deniz akıyormuş. Kara denizin kıyısında kara bir ev varmış. Etrafta hiçbir canlı olmadığı gibi bu kara evin kapısında bağlı bir at da yokmuş. Kara evin önüne gelip altından inmiş. Kapıyı açıp selam vermiş. İçerde ihtiyar bir adam altın yatağında sessizce oturuyormuş. Han Tögös adama seslenmiş "Selam ihtiyar!" İhtiyar sesin geldiği yöne dönerek şaşkın bir ifadeyle "Sen de kimsin yiğit doğan?" demiş. Han Tögös, ihtiyar adamı cevaplamış "Kara Kula Atlı Han Tögös'üm ben. Peki ya sen kimsin?" diye sormuş. İhtiyar ben İhtiyar Erlik Han'ım demiş." (s. 220)

3.2.27.3. Kızıl

Türk kültüründe kızıl renk hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin anlamlar taşır. Cesaret, kahramanlık, aşk, tutku ve şehitlik gibi önemli kavramları temsil eden kızıl, güçlü ve vurucu bir semboldür. Aynı zamanda hayatın enerjisi ve canlılığı ile ilişkilendirilir.

Sugjul Mergen Masalı'nda kızıl motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Hayvanların hepsi çıktıktan sonra en son gümüş yügenli, altın süslemeli eyerli, dokuz kulaç uzunluğunda kızıl al renginde bir at, ipek yularını sürükleyerek dışarı çıkacaktır. O atı gördüğün zaman, onu sıkıca tut. Bu at, babanın önceki atıdır. Kızıl Al Don At'ı, orada duran altın yayın bağlı." (s. 319)

3.2.27.4. Mavi

Huzur, sonsuzluk, koruma, bilgelik ve sadakat gibi kavramlarla derin bağları olan önemli bir renktir. Mavi, yalnızca estetik bir tercih olmanın ötesinde, kültürel ve sembolik anlamlarla yüklüdür. Nazar boncuklarından edebi eserlere, bayraklardan geleneksel giysilere kadar birçok alanda bu zengin anlam dünyası kendini gösterir.

Maaday Kara Masalı'nda mavi motifinden şöyle bahsedilmektedir:

“Mavi inek hemen buzağılamış. Kendisi gibi mavi bir buzağısı olmuş. Mavi buzağıyı emzirip büyütmüş. Buzağı, erişkin bir inek olunca onu Altay Dağları'nın sahibesi yaşlı kadına vermiş. Yaşlı kadın; bu ineğin sütünü içmiş, karnını doyurmuş, açlıktan kurtulmuş. Mavi inek tekrar boz kısrak tonuna bürünmüş.” (s. 155)

3.2.28. Kızıl Elma Motifi

Türk kültüründe; özellikle de destan, mitoloji ve halk edebiyatında, ideallerin ve ulaşılması gereken yüksek hedeflerin sembolüdür. Bu motif, zamanla çeşitli anlamlar kazanmış ve farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Türk destanlarında “Kızıl Elma” genellikle büyük bir ülküyü, fethedilmesi gereken bir hedefi veya toplumun peşinde koştuğu ideal bir dünyayı temsil eder.

Oğuz Kağan Masalı'nda Kızıl Elma motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Oğuz Kağan beylere ve halka hitaben bir konuşma yapmış: “Ey halkım! Ben sizlere oldum kağan, alalım yay ile kalkan, hedefimiz halkımızın mutluluğu, saadeti olsun, gök kurdun sesi savaş nidamız olsun, orman demir kargımız olsun; av yerine yürüsün birliğimiz, daha büyük denizlere daha çok ırmakları erişelim, güneş bayrağımız, gökyüzü çadırımız olsun!” demiş ve ardından Oğuz Kağan dört yana emirler yollamış, tebliğler yazmış ve elçilere verip göndermiş.” (s. 122)

3.2.29. Alkış / Dua Motifi

Alkış, genellikle iyi dilek, övgü veya duaları ifade eder.

Köyüzke Masalı'nda alkış/dua motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Ey Gök Tanrı, beni bir akarsu balığı yap! Yeter ki sahibimin uçmağa vardığını görmeyeyim.“ demiş. Gök Tanrı, bu sadık hayvanın dileğini hemen kabul etmiş. Argımak bir anda yok olmuş. Etrafına baktığında sonsuz bir umman içinde mavi bir balık olmuş, yüzerken görmüş kendini.” (s. 151)

3.2.30. Kargış / Beddua Motifi

Kargış olumsuz dilekleri, beddua ve lanetlemeleri içerir.

Puga Deke Masalı'nda kargış/beddua motifinden şöyle bahsedilmektedir:

"Babanı dokuz çivi ile çiviledim, seni doksan çivi ile çivileyeceğim çünkü o sırada bu yetmiş yiğit de senin üç denizdeki sürünü, davarını, halkını paylaşacaklar! Sana bedduam bu olsun, bundan gayrı katıksız aş yeme, sert kırmızı içme! Seni yer altına götürüp altın koyunun, bulamazsam altın keçinin sütüyle besle besleyeceğim, besleyeceğim ki halkının gözünde kahraman olamayasın!" (s. 46)

3.3. Kültürel Unsurlar

3.3.1. Tören

3.3.1.1. Doğum Töreni

Ü Doğum, yaşamın başlangıcını temsil eder ve toplumsal devamlılık için büyük bir öneme sahiptir. Türk destanlarındaki doğum merasimleri, bu olayın ne kadar kutsal ve önemli olduğunu gösterir. Özellikle uzun zaman çocuksuzluk çekmiş aileler bu merasimi daha görkemli kutlar. Çocuklarının olduğunu tüm obaya duyururlar.

Köyüzke Masalı'nda doğum töreni unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"İki kağanın, iki dost halkı bir yerde toplanmış. Geceli gündüzlü, altı gün geçince (doğan) çocukları beşik kertmesi yapmak için getirmişler. İki anne, iki çocuğunu kucaklayıp etrafı saran halkın ortasına oturmuş. Yemekler yeniyor, kımızlar içiliyormuş. Etraflarında destan söyleyen ozanlarla birlikte halk eğleniyormuş. İki kağan birlikte at koşturup iki çocuğa iyisinden güzel, yakışan adı halk içinde kim koyacak?" (s. 143)

3.3.1.2. Düğün / Toy Töreni

Türk destanlarındaki düğünler, sadece iki insanın bir araya gelmesi değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, kültürel değerlerin ve geleneklerin bir sahnesidir. Bu destanlarda yer alan düğünler, Türk toplumunun tarih boyunca taşıdığı değerleri ve sosyal hayatın dinamiklerini yansıtan zengin birer kültürel miras olarak kabul edilir. Bu merasimlerde verilen ziyafetler de yardımlaşmanın bir örneğidir. Açlar yedirilir, çıplaklar giydirilir.

Kulatay ile Kulun Tayçı Masalı'nda düğün/toy töreni unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Uzun yollar katettikten sonra Kulatay'ın yurduna varmışlar. Kulatay ve karısı Pürçek, Tayçı ve karısı Kıs Han'ı büyük bir sevinçle karşılamışlar. Kardeşler, büyük bir toy düzenleyip dokuz gün, dokuz gece eğlence yapmışlar. Düğünde hep birlikte yemişler, içmişler, sefalar sürmüşler. Bu düğüne giden birine bir tabak helva ... vermişler." (s. 197)

3.3.1.3. Ölüm / Yas Töreni

Yuğ töreni, eski Türk toplumlarında ölümü ve yas sürecini anlamlandıran sofistike bir ritüel sistemidir. Bu törenler, ölümün sadece bir son değil, aynı zamanda yeni bir başlangıç olduğuna dair inancı yansıtır. Topluluk üyeleri, yuğ törenleri aracılığıyla ölen kişinin anısını yaşatır, yas sürecini topluca deneyimler ve dayanışma duygularını güçlendirir.

Er Töştük Masalı'nda ölüm/yas töreni unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Herkes, güçlü bahadır Er Töştük'ü öldüren Çoin Kulak'tan korkuyormuş. Sessizce yuğ töreni yapıp bahadurlarını gömmüşler. Kendi aralarında yas ilan ederek, karalar giyip yas tutmaya başlamışlar." (s. 137)

3.3.2. Kımız İçme

Kımız, Türk kültüründe ve geleneklerinde önemli bir içecektir. Türk topluluklarının yaşam tarzını, misafirperverliğini, sosyal ilişkilerini ve ritüellerini anlamak açısından kımızın rolü dikkate değerdir.

Ultugan Han Masalı'nda kımız içme unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Bir çamçak kırmızı dudaklarına dayayıp hepsini bir yudumda mideye indirdikten sonra "Bu kımızı ben içmedim. Yedi kulaç uzunluğundaki Al Don Atlı, babam Çeder Han içti." demiş. Bunun üzerine oğlana, yeniden kımız vermişler. Oğlan ikinci çamçağı da bitirip "Bu kımızı ben içmedim, anam Aydağ Arıç içti." demiş. Bir bardak daha doldurup vermişler onu da içmiş ve "Bu kımızı da ben içmedim. Üç Kulaklı Kırmızı At'ım içti." demiş. O sırada dışarda bir at kişnemiş. Oğlan dışarı çıkıp bakmış. Üç Kulaklı At'ın yanında, beyaz bir kula kulun duruyormuş. Onlara bakıp geri gelmiş. Dördüncü kez, kendisine kımız vermişler. Oğlan bu çamçağı da başına dikip içmiş ve "Bunu da beyaz kula kulun içti deyince ona beşinci kez kımız vermişler. Oğlan onu da içip "İşte şimdi bu kımızı, ben içtim!" demiş." (s. 238)

3.3.3. Kopuz Çalma

Kopuz, atalarımızın kullandığı telli bir müzik aletidir. Kopuz çalma, sadece müziği değil, aynı zamanda hikâye anlatıcılığını da içerir. Destancı ya da ozan olarak bilinen kişiler, kopuz eşliğinde kahramanlık öykülerini, mitolojik hadiseleri, aşk hikâye veya toplumsal olayları şiirsel bir dille anlatırlardı. Bu anlatılar hem eğlence hem de öğüt verici bir niteliğe sahipti, çünkü dinleyicilere millî değerleri ve toplumsal kuralları aktarıyordu.

Altın Pırkan Masalı'nda kopuz çalma unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Altın Pırkan, atının terkisinde duran kopuzunu eline almış, üç defa yere, üç defa kopuzunun teline vurmuş. Atıyla birlikte, nehrin kıyısında ruhsuz yatan Dengizbay, ruhlanıp canlanıvermiş." (s. 214)

3.3.4. Beşik Kertmesi

Çocukların daha bebeklik döneminde aileler arasında nişanlandırılmasını ifade eder. Bu gelenek, Türk toplumunda aileler arası bağları güçlendirme ve sosyal yapıdaki dengeleri koruma amacı taşır. Destanlarda beşik kertmesi hem sosyal ilişkiler hem de kahramanlık temaları açısından dikkate değerdir.

Köyüzke Masalı'nda beşik kertmesi unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"İki kağan eve dönüş yolunda, maralların söylediklerinin doğru çıkması hâlinde, çocuklarını beşik kertmesi yapmaya karar vermişler. O zamanlarda çocuklarını evlendirmek isteyen iki ailenin kendi aralarında 'beşik kertmesi' yapma adeti varmış. Beşik kertmesi, iki ailenin büyüdüklerinde çocuklarını evlendireceklerine dair, birbirlerine söz vermeleri demekmiş. Verdikleri bu sözün göstergesi olarak çocukların beşiklerinin başına, bir bıçak ya da çakı yardımıyla bir çentik atarlarmış. Bu attıkları çentik diğer adıyla kertik, iki ailenin birbirlerine verdikleri sözün görsel sembolüymüş. Gelenek de adını bu görsel sembolden almış." (s. 142)

3.3.5. Kut Alma

Kut", tanrı tarafından hükümdarlara ve kahramanlara bahşedilen manevi bir güç, ilahi bir kudret veya devlet yönetme yetkisidir. "Kut alma" ise bu ilahi kudrete sahip olma veya bu kudretin bir kişiye verilmesi anlamına gelir. Bu kavram, bir liderin veya kahramanın meşruiyetini, iktidarını ve toplum üzerindeki otoritesini temellendirir.

Altın Arık Masalı'nda kut alma unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"O çocuğun büyük babası da bir handır, adı da Ay Han'dır. Alp Han'ın babasıdır. Hanlık çocuğa soyundan geliyor. Bu ev de alp Han'ın evidir. İşte bundan dolayı kutsal Huu İney, bu oturduğum evi yani Alp Han'ın evini koruyup kollamaktadır, senin bundan haberin var mı, demiş." (s. 57)

3.3.6. Aşık Oyunu

Türk kültürünün ve folklorunun önemli unsurlarından biridir. Geleneksel olarak, koyun ve keçi gibi hayvanların arka bacaklarının diz eklemesindeki kemikleri (aşık kemikleri) kullanılarak oynanan bu oyun, tarih boyunca birçok Türk boyunda yaygın olarak oynanmıştır. Aşık oyunu, zamanla toplumsal ve kültürel hayatın bir parçası hâline gelmiş ve Türk destanlarında da izlerine rastlanılmıştır.

Köyüzke Masalı'nda aşık oyunu unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Gel zaman git zaman Köyüzke büyümüş, koskoca bir delikanlı ve usta bir avcı olmuş. Bir gün çocuklar kendi aralarında, ismini koyun ya da keçilerin arka bacaklarındaki diz eklemesinde bulunan dört köşeli aşık kemiğinden alan aşık oyunu oynayacaklarmış. Bu oyun şimdinin misket oyunu gibiymiş. Çocuklar birden fazla aşık kemiğini, hizalı biçimde yan yana dizmişler. Sonra dizdikleri kemikleri ilk önce kimin vuracağını belirlemek için herkesin kendine ait olan aşık kemiği ile yaptıkları 'birinç' atışını yapmaya başlamışlar. Aşığı en uzağa atan birinci olacak ve yerdeki sıralanmış aşık kemiklerine ilk atışı yapma hakkını kazanacakmış. Birinç olan kişi, yine yerde, hemen aşıkların dibine yaptıkları kaleyi vurmaya başırırsa oyunun galibi olacak ve yan yana sıralanmış aşıklarda birini kazanacakmış..." (s. 144)

3.3.7. Güreş/Savaş

Kahramanların cesaretini, savaş yeteneklerini ve aşklarını vurgulayan dramatik sahneler içerir. Genellikle kahramanın sevdiği veya beğendiği kadına ulaşmak için çeşitli zorlukları, engelleri aşmasını ve çoğu zaman rakipleriyle savaşmasını içerir. Bu süreç, kahramanın hem fiziksel hem de duygusal gücünü ortaya koyar. Kahraman sadece rakipleriyle savaşmaz, sevdiği kadınla da savaşır. Çünkü Türk kadını kendinden daha güçsüz bir er istemez. Er sevdiği kadını tüm oyunlarda yenebilirse kadın ancak o zaman onunla evlenir.

Altın Arık Masalı'nda güreş/savaş unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Çibetey Han; büyük, beyaz evin önünde bağlı Han Pozırâh'ı görmüş. Orada durup atından inmiş ve Alp Han Kız'a misafir olmuş. Alp Han Kız, misafirine yemek ikram etmiş; fakat

misafir asıl niyetinin onunla evlenmek olduğunu söyleyince kız, büyük bir memnuniyet içinde onu vuruşmaya davet etmiş. O zamanlarda Türk kızları kendilerine talip olan yiğitlerle güreş tutarlar, alt yarıştırlar, ok atıştırlar. İki genç insan da birbirini yenmeye çalışır, birbirlerine güçlerini ispatlamaya uğraşırlar. Genç kızın bu vuruşma teklifinin ardından ikisi de atlarına atlayıp dağa çıkmışlar, vuruşmaya başlamışlar.” (s. 67)

3.3.8. On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Türk kültürünün ve tarihinin derinliklerinde yer alan bir takvim sistemidir. Bu takvim, her biri bir hayvan ismiyle temsil edilen on iki yıllık döngülerden oluşur. Bu hayvanlar sırasıyla sıçan (fare), sığır, pars, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun (keçi), maymun, tavuk, it (köpek) ve domuzdur.

Alpamış Masalı’nda On İki Hayvanlı Türk Takvimi unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

“Ertesi gün Baysarı’ya gidip kızını kime verdiğini yeniden sormuşlar. Baysarı, Berçınay’ın sıçan yılında doğduğunu, on dört yaşında olduğunu, törelerine göre kime varacağını kendi karar verebileceğini söylemiş.” (s. 99)

3.3.9. Tebdili Kıyafet

Kişinin kimliğini gizleyerek başka kıyafetlerle farklı bir kimliğe bürünüp toplum içinde dolaşmasıdır. Bu durum; kahramanların ortaya koyduğu zekâ, cesaret ve stratejik düşünme yeteneklerini vurgulayan çeşitli hikâyeler ve olaylarla zenginleştirilir. Tebdili kıyafet hem kahramanların kendilerini sınama hem de düşmanlarını yanıltma yöntemleri olarak kullanılır.

Közüyke Masalı’nda tebdili kıyafet unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

"Közüyke kavalını alıp çalmaya başlamış. Kavalının sesinin güzelliği, herkesi büyülemiş. Karatı Kağan'a haber vermişler. Kağan Közüyke'yi sarayına çağırılmış. Közüyke kağanın huzuruna varmış. Kağan dilenci kılığındaki Közüyke'ye: 'Nereden gelip nereye gidersin genç adam? "Közüyke", kulakları ağır işitir gibi davranmış: "...Kağan" sağır olduğunu düşündüğü bu dilenciye fazla önemsememiş." (s. 149)

3.3.10. Yıldızname

Bir tür astroloji ve fal kitabıdır. Yıldıznamenin temel amacı, insanların doğum tarihlerine göre yıldızların ve gezegenlerin konumlarını inceleyerek kişilik analizleri yapmak ve geleceğe dair öngörülerde bulunmaktır. Bu kitaplar, aynı zamanda kişinin kaderiyle ilgili bilgi verme iddiasındadır.

Kozın Erkeş Masalı’nda Yıldızname unsurundan şöyle bahsedilmektedir:

“Kozın Erkeş, çok meraklı bir bahadır. Bir gün evde kimse yokken, üzerine bozkurt motifleri işlenmiş bir kılıf içindeki bilgelik kitabı Yıldızname’yi asılı durduğu duvardan indirmiş. Kitabı dikkatle açmış. Hayatının nasıl devam edeceğine bakmak, sonunun ne olacağını görmek istiyormuş. Yıldıznamesini okuma peşinde olan Kozın Erkeş, merakla kitabı okumaya başlamış. Kitapta ana babasının adlarının harf sayısı ile gün, ay, yıl olarak doğum

tarihinin rakam sayılarını toplaması gerektiği yazıyormuş. Bu toplamda çıkan rakamın karşısında yazanlar Kozın Erkeş'in gelecekte yaşayacak olduklarıymış. Kitapta ne yazıyorsa aynısı yapmış. Ana ve babasının adlarının harf sayısı ile gün, ay, yıl olarak doğum tarihinin rakam sayılarını toplamış. Çıkan rakamın karşısında yazan yıldıznamesini satır satır okumuş. Hayatıyla ilgili, gelecekte yaşayacaklarına dair bilgileri buradan öğrenmiş. En son ulaştığı bilgiye ise şaşırıp kalmış. Yıldıznamede Kara Küren Atlı İşbara Kağan'ın tek kızı olan Bayım Sur ile evleneceği yazıyormuş. Yıldıznamenin kendi ile ilgili bölümünün son cümlesinde bulunan bu ilginç kayıt karşısında neredeyse şaşkınlıktan küçük dilini yutmak üzere olan Kozın Erkeş, satırları tekrar tekrar okumuş. En sonunda biri gelir korkusuyla kitabı hızla kapatmış. Yeniden kılıfına yerleştirip duvardaki yerine asmış." (s. 332)

4. Tartışma ve Sonuç

Amacı, Sacide Fikret Çobanoğlu'nun "Türk Mitolojisinden Masallar I" adlı eserindeki Türk mitolojisine ve kültürüne dair unsurları tespit etmek olan bu çalışmada toplamda 47 farklı öge olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ögelerden 7'si mitolojik unsur, 30'u motif, 10'u ise kültürel ögelerden oluşmaktadır. Bu unsurların alt başlıklarını da sayıya dâhil ettiğimizde incelenen eserde toplamda 60 ögeye rastlanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen eser, Türk mitolojisi ve kültürünün anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Türk mitolojisinin unsurlarını ve özelliklerini detaylı bir şekilde ele alarak Türk halkının kültürel zenginliğini ve evrensel değerlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Çobanoğlu'nun eseri, Türk mitolojisi ve kültürünün araştırılması, öğrenilmesi açısından önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Wilhelm Radloff'un derlediği destanları Türkiye Türkçesine aktarıp masal türünde bizlere sunan Çobanoğlu, anlatılar içinde geçen bazı terimlerin okuyucu tarafından daha kolay anlaşılması için akışı keserek aralarda bilgi vermiş, okura seslenmiştir. Böylece okuyucu kitlesinin yaşı, bilgi birikimi gibi farklılıklar eşitlenmeye çalışılmış, metnin herkes tarafından anlaşılabilmesi amaçlanmıştır.

Türk mitolojisi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların güzel sanatlar alanında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. İlgili alanda yapılan çalışmalar genel olarak eserin analizi ve yorumu şeklinde incelenmiştir. Yayan ve Güneysu (2017), Türk mitolojisinde yer alan motif ve sembollerin Mehmet Sağ'ın eserlerine yansımalarını incelemiştir. Yapılan çalışmada renk, geyik, at, kurt gibi motiflerin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuç yapılan bu çalışmada elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Güzel sanatlar alanında yapılan bir diğer çalışmada ise Yayan ve Söngüt (2022), Türk mitolojisinde yer alan sembol ve motiflerin Ayşegül Yeşilnil'in eserlerine yansımalarını incelemiştir. Çalışmada kadın, sayı, hayvan motiflerinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuçlar yapılan bu çalışma verileri ile örtüşmektedir.

Türkçe ve edebiyat alanyazın incelendiğinde Türk mitolojisi konulu çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Ögel (1971), Türk Mitolojisi I- II; Bayat (2017), Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri; Çoruhlu (2020), Türk Mitolojisinin Ana Hatları gibi baş ucu kaynakları yapılan bu çalışmanın asıl yapı taşlarıdır. Ancak bu araştırma kapsamı edebi eserler ve Türkçe derslerinde kullanımı, eğitim gibi daraltıma gidildiğinde çalışmaların azaldığı görülmektedir. Burnazoğlu (2019), Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları (Su-Toprak-Hava) Serisinde Türk Mitolojisi Unsurları'nı incelemiştir. Yapılan çalışmada Buket Uzuner'in edebi eserleri incelenmiştir. Çalışmada Umay, Bayülgen gibi mitolojik unsurlar; şaman, sayı, renk, hayvan, tabiat unsurları gibi motifler saptanmıştır. Ulaşılan sonuçlar yapılan bu çalışmayla örtüşmektedir.

Özellikle çocuk edebiyatını dâhil ettiğimizde Türk mitolojisinin pek de bu alanda yer bulamadığını söylemek mümkündür. Bulut ve Şimşek (2022), Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Mitik Görünüm: "Yeşim Taşı Efsanesi Gizemli Kitap" Örneği adlı çalışmalarıyla çocuk edebiyatı içerisinde de Türk mitolojisinin varlığını gösteren eserin incelemesini yapmıştır. Çalışma sonucunda mitoloji ve çocuk edebiyatı konusunda büyük boşluk olduğu görülmüş; çocuk ve gençlerin Batı kaynaklı fantastik edebiyatın popüler eserlerine ilgi duyduğu tespit edilmiş, Türk mitolojisine uzak kalmalarının sebepleri açıklanmış ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada Umay, Erlik, Ak Hatun gibi mitolojik kişilere; kurt, geyik, kayın, ejderha gibi motiflere, Türk kültüründeki unsurlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar yapılan bu çalışmayla yakından örtüşmektedir. Bu durumda Türk çocuğunu, gencini bilinçlendirmek için öncelikle yazarlarımıza, uzman araştırmacılara, eğitimcilere bu alanda ihtiyaç duyulmaktadır. Ressam ve yazarlarımız iş birliği içine girdikleri takdirde çocuk edebiyatı alanında da zengin eserler ortaya çıkacaktır ve çıkmaya başlamıştır. Sacide Fikret Çobanoğlu'nun "Türk Mitolojisinden Masallar I-II" eserlerinde yaptığı da budur. Özkul Çobanoğlu eserin takdiminde "Türk mitolojisi çalışmaları maalesef başlangıç aşamasındadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma mitolojimizin en önemli kaynaklarının başında gelen Türk dünyası destan geleneğinden seçilmiş örnekleri "masal" formatında yeniden üreterek Türk gençlerinin onlardan haberdar olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla derlenip işlenmiş olan bu metinlerin milletimizin yarınını ve geleceğini inşa edeceğinin bilincinde olmalıyız. Ressamlarımız, heykeltıraşlarımız, şairlerimiz, oyun kurgulayanlarımız, film senaristlerimiz ve diğer güzel sanatlarla uğraşanlarımız başta olmak üzere kültür endüstrimizin bütün paydaşları ilhamlarını Türk mitolojisinden aldığı ve bunu somut kültür ürünlerine dönüştürdüğü gün kültürel güvenliğimiz ve geleceğimiz tam bağımsız, egemen, kendinden daha emin ve esen olacaktır." ifadeleriyle yapılmak isteneni açıkça ortaya koymuştur.

"Türk Mitolojisinden Masallar I" adlı eserin Türk dünyasının tarihine, mitolojisine, kültürüne, Türk dünyasına ait motiflere ışık tutması açısından gelecek nesillere Türk dünyasını tanıtmak amacı ile kullanılması önerilmektedir. Tabii çalışmanın konusu olan bu eserin daha geniş kitlelere ulaşması için farklı alanlarla iş birliği yapmak esastır. Çünkü eser ortaöğretim kademesine rahatlıkla hitap edebilecektir. Ancak ilköğretim kademesi için gerek konu

yoğunluğu gerek yazı boyutu gerekse görsel azlığı gibi nedenlerle hitap etmesi mümkün görülmemektedir. Bu durumda eser içindeki masallar yalınlaştırılıp görselleştirilerek çocukların seviyesine uygun hâle getirilebilir. Böylece Türk mitolojisinin, kültürü; eserin ve çalışmanın amacına uygun olarak yediden yetmişe hitap eder hâle geleceği düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Tüm yazarlar makalenin tüm süreçlerinde eşit oranda rol almışlardır. Tüm yazarlar çalışmanın son hâlini okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışma Beyanı

Yazarlar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Etik Kurul İzin Bilgisi

Yazarların etik sorumlulukları başlığının 10. Maddesinde yer alan "Doküman analizi ile gerçekleştirilmiş çalışmalarda etik kurul onayına gerek yoktur." bilgisinden hareketle araştırmanın etik kurul onay belgesi bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Araz, R. (1996). Doğu ve Güneydoğu Anadolu sûfliği ile yatır ve türbelerin çevresinde yaşayan eski Türk inançları. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 8(24), 783-827.
- Bastem, N. (2019). Türeyiş destanıyla ilgili tüm rivayetlerin karşılaştırılması ve kültürel kodlar üzerine bir inceleme. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, 225-236. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4197>
- Bayat, F. (2017). *Kadim Türklerin mitolojik hikâyeleri*. Ötüken Neşriyat.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Yurt Kitap-Yayın.
- Bulut, F., & Şimşek, Ş. (2022). Çocuk edebiyatı eserlerinde mitik görünüm: “Yeşim taşı efsanesi gizemli kitap” örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 173-192. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1164051>
- Burnazoğlu, S. C. (2019). *Buket Uzuner'in uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları (su-toprak-hava) serisinde Türk mitolojisi unsurları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Çobanoğlu, S. (2020). *Türk mitolojisinden masallar I*. Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Ötüken Neşriyat.
- Dilek, İ. (2014). *Resimli Türk mitoloji sözlüğü Altay/Yakut*. Grafiker Yayınları.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gültepe, N. (2015). *Türk mitolojisi-yeni araştırmalar ışığında*. Resse Yayınları.
- Ögel, B. (1971). *Türk mitolojisi I*. Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1971). *Türk mitolojisi II*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tavşancıl, E., & Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük* (10. Basım). TDK Yayınları.
- Yayan, G., & Güneysu, A. A. (2017). Türk mitolojisinde yer alan motif ve sembollerin Mehmet Sağ'ın eserlerine yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 64, 101-118. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7122>
- Yayan, G., & Söngüt, B. (2022). Türk mitolojisinde yer alan sembol ve motiflerin Ayşegül Yeşilnil'in eserlerine yansımaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(82), 633-644. <https://doi.org/10.26450/jshsr.2992>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Extended Summary

1. Introduction

The concept of "culture" inherently includes the idea of "transmitting to future generations," which reveals the relationship between culture and history. Besides its connection to history, culture is also significantly related to literature. The cultures of past generations continue to live through literary works via language, and as these works are read, the culture of societies is passed down from generation to generation (Şimşek and Bulut, 2022). Literature serves important functions in developing human emotions, thoughts, and imagination. It also elevates aesthetic understanding and adds depth and nuance to individuals in these aspects. Literature allows people to encounter various lives they cannot experience in their own lives, thereby enabling them to notice details. The connection between literature and literary genres reveals the ways in which the structural and content diversity of literature is expressed. Literary genres are categories that classify different forms, styles, and narrative methods of literature. This classification allows for the evaluation of works within a specific framework in the vast and rich world of literature. Through these genres, literature addresses different themes, subjects, and human experiences. The data source for this research is "Tales from Turkish Mythology I," a work that reinterprets mythological structures in a fairy tale format while preserving the epic form. The use of literary works in the transmission of mythology and culture is of great importance. In this context, the aim of this study is to examine the mythological and cultural elements conveyed in Sacide Fikret Çobanoğlu's work "Tales from Turkish Mythology I."

2. Method

This study is designed according to qualitative research methods. Qualitative research can be defined as a process that employs techniques such as observation, interviews, and document analysis to present perceptions and events realistically and holistically in their natural environment. In other words, qualitative research is an approach that prioritizes researching and understanding social phenomena within their context, based on a theory-building perspective (Yıldırım and Şimşek, 2011). The document analysis used in this research encompasses the analysis of written materials that contain information about the phenomenon or phenomena being investigated. In qualitative research, document analysis can be used alone as a data collection method or in conjunction with other data collection methods (Yıldırım and Şimşek, 2011).

3. Findings, Discussion and Results

In this study, which aims to identify elements related to Turkish mythology and culture in Sacide Fikret Çobanoğlu's "Tales from Turkish Mythology I," a total of 47 different elements were identified. Of these elements, 7 are mythological, 30 are motifs, and 10 are cultural

elements. When the subheadings of these elements are also included, a total of 60 elements are found in the examined work.

The work examined in this research is a significant resource for understanding and transmitting Turkish mythology and culture to future generations. By addressing the elements and characteristics of Turkish mythology in detail, it reflects the cultural richness and universal values of the Turkish people. In this context, obanođlu's work serves as an important reference for the research and learning of Turkish mythology and culture. obanođlu, who translated the epics compiled by Wilhelm Radloff into Turkish and presented them in the form of fairy tales, provided explanations within the narratives to facilitate understanding of certain terms for the reader. This approach aimed to equalize the differences in the audience's age and knowledge base, ensuring that the text could be understood by everyone.

